

Identifikacija, valorizacija i zaštita parkovne baštine u periodu Austrougarske u Bosni i Hercegovini

Sažetak

Cilj rada je identifikacija i valorizacija prvih javnih zelenih površina koje su nastale u periodu austrougarske vladavine u gradovima Sarajevu i Mostaru. Istraživanje se naslanja na ranije istraženju parkovnoj baštini iz turskog perioda, što će pridonijeti objedinjavanju te problematike i predstavljati vrijedan doprinos baštini Bosne i Hercegovine. Istraživanja uključuju prikupljanje literature o stilu, strukturi biljnog materijala i sadržaju prvih javnih zelenih površina. Od pisanih izvora korištena je stručna literatura, radovi i članci iz stručnih časopisa, a od grafičkih izvora situacije terena, katastarske karte, planovi parkova i fotografije. Na osnovi identifikacije i analize prisustva arhitektonskih i bioloških elemenata kao i raspoložive dokumentacije data je ocjena postojećeg stanja koja je poslužila za formiranje prijedloga mjera zaštite i očuvanja vrijednih parkovnih aglomeracija iz austrougarskog doba (rekonstrukcija, revitalizacija, replika, valorizacija, rekompozicija, konzervacija). Istraživani parkovi tijekom vremena su doživjeli različite izmjene u pogledu raznih vrtnih stilova i izbora biljnog materijala. U njima je sublimirano nekoliko epoha pa je nemoguće govoriti o vraćanju u prvobitno stanje. Bitno je, za njihovu obnovu, uspostaviti sklad između volumena i proporcija, boja i linija, vizura i scena, plastike terena i biljaka, nekadašnjih i današnjih sadržaja.

Ključne riječi: parkovna arhitektura, austrougarski period, baština, smjernice za obnovu i zaštitu

Uvod

Autentični vrtovi predstavljaju dokument kulture i vremena u kojem su nastali, te čine jedan od bitnih elemenata koji daje specifičnu sliku grada, odnosno identitet prostora po kome je on poznat ili prepoznatljiv. Bosna i Hercegovina, smještena na raskrsnici Istoka i Zapada, u svojoj vrtnoj baštini sublimira utjecaj obje kulture. Utjecaj istočnjačke tradicije i kulture na bosansku vrtnu arhitekturu trajao je vjekovima u periodu turske vladavine. Turska tradicija njegovanja cvjetnih avlija i bašči u Bosni i Hercegovini i nekim njenim gradovima sačuvana je do današnjih dana. Posebno mjesto u vrtnoj arhitekturi Sarajeva, Mostara i drugih gradova iz turskog perioda čini zelenilo uz sakralne objekte, oko džamija i na grobljima. Osim unošenja nekih novih biljnih vrsta s orijenta, nastojala se sačuvati domaća autohtona slavenska flora. Zelene površine u obliku avlija i bašči bile su integrirane u svakom stambenom ansamblu pa nije bilo potrebe za javnim parkovima (Ljujić-

¹ prof.dr. Tatjana Ljujić-Mijatović, Sabina Živojević, dipl.ing.agr., Poljoprivredno-prehrambeni Fakultet, Univerzitet Sarajevo, Zmaja od Bosne 8, Sarajevo, BiH (tatjanamlj@yahoo.de),

² mr. Berina Bečić, Zemaljski Muzej Bosne i Hercegovine, Zmaja od Bosne 3, 71000 Sarajevo, BiH

Mijatović i Švrakić, 2006.). Austrougarskom okupacijom 1878. god. dolazi do prelaska iz islamsko - osmanske civilizacije u zapadnoeuropsku. Austrougarska unosi u svoje projekte elemente gotike, romantike i renesanse, što je u velikoj mjeri promijenilo fizionomiju gradova. Izgradnjom najamnih kuća s kolektivnim stanovanjem prvi put se osjeća potreba za uređenim javnim gradskim parkovima (Kurto i Bublin, 2002.). Dolazi do formiranja austrijsko-provincijskog stila tog vremena koji se očituje sladunjavom romantikom, kičem, šablonskim vođenjem puteva, stvaranjem malih umjetnih "landschafta" i primjenom cvjetnih ornamenata. To je doba dekadanse vrtne umjetnosti u Europi, koje je našlo svog odraza i u BiH (Klaić, 1985.). Cilj je rada istražiti postanak prvih javnih zelenih površina u gradovima Sarajevu i Mostaru, koje se po svojoj namjeni, funkciji, izgledu i sadržaju, razlikuju od zelenih površina u periodu turske vladavine. Na taj način bi se objedinila istraživanja u pogledu razvoja, izgleda i sadržaja avlija i bašti u turskom periodu i razvoja izgleda i sadržaja parkova i vrtova u periodu austrougarske vladavine, što bi predstavljalo vrijedan dokument i doprinos parkovnoj baštini Bosne i Hercegovine. Da bismo zaštitili i dobro prezentirali našu parkovnu baštinu, prihvatili smo europsku metodologiju zaštite i obnove povijesne parkovne arhitekture (i konvencije vezane za tu oblast). Konvencija o europskim parkovima doživjela je svoju potpunu realizaciju u Hrvatskoj (Hrvatski sabor potvrdio je ovu konvenciju 2002. godine), a djelimično u Sloveniji i Crnoj Gori. U BiH se te konvencije ne primjenjuju, što nas je usmjerilo na naša istraživanja i preporuke u tom smislu. Poznavanje parkovne baštine bitno je za planiranje i utvrđivanje smjernica koje bi trebale biti osnova za izradu razvojnih, regulacijskih, urbanističkih planova i strategije razvoja zelenih površina.

Materijal i metode rada

Nastanak prvih javnih parkovnih površina datira od nastanka ugovora iz 1885.god. To je prvi ugovor o zaštiti zelenih površina grada Sarajeva koji je Zemaljska vlada BiH sklopila s Vakufskim vijećem. U ugovoru se spominju: groblje "Čekrekčinica" - današnji Veliki park, "Čemalbeg" - današnji Mali park i groblje "Šehitluci" koje danas predstavlja parkovnu površinu iza zgrade Predsjedništva BiH. Na osnovi toga ugovora pretvorena su navedena groblja u parkovne površine. Tada su formirana tri javna parka ukupne površine 40.000 m²: Veliki park i Mali park u sadašnjoj Titovoj ulici, Park cara Dušana na obali Miljacke, te Zeleni trg iza zgrade Izvršnog vijeća. U okolini Sarajeva podignut je oko 1890. godine Park banje Ilidža i uređeno je Vrelo Bosne, te neka izletišta na Trebeviću i Vracama. U tom su periodu nastali parkovi At Mejdan, Konak, Trg Oslobođenja - Alija Izetbegović i Zemaljski muzej BiH. U Mostaru su spomena vrijedni Park Musala (1899.), park kod Duhanskog kombinata (1885.) i kod upravne zgrade PK, "Hercegovina", staro vojničko groblje (1880.), park na Vrelu Radobolje (1885.), park gimnazije "Aleksa-Šantić" (1903.), te parkovi južnog, sjevernog i zapadnog logora JNA (1891.-1911.). Prilikom formiranja mostarskih parkova nisu primjenjivane međunarodne konvencije o zaštiti povijesnih parkova pa će smjernice date za sarajevske parkove biti primjenjive i na parkove Mostara. Istraživanjima bosansko-hercegovačke flore bavili su se mnogi naši i strani autori: Dr. Günther Beck, K. Vandas, Franz Fiala, Dr. Arpad von Degen, Karl Maly, Nikola Janjč. S ekološkog stajališta, prostor

grada Sarajeva predstavlja veoma složeni ekološki sistem. Prema Lakušiću (1981.) sarajevska regija obiluje velikim brojem različitih ekosistema kao što su : *Alnion glutinosae*, *Carpino-Quercetum roboris*, *Quercu-Carpinetum illyricum*, *Fagetum moesiaca montanum*, *Elyno-Seslerietea* i *Caricetea curvulae*, *Salicetea herbaceae*. Na nizinskim predjelima, na kojima je uništena primarna vegetacija, a sporadično zaostali elementi nekadašnjih šuma sve su rjeđi, najzastupljenije su bile šume lužnjaka i običnog graba (*Carpino betuli-Quercetum roboris*). Područja uz vodotoke, na recentnim aluvijalnim zemljištima predstavljaju staništa šuma vrba i topola. Za padinske terene najkarakterističnije su šume kitnjaka i običnog graba (*Quercu-Carpinetum*) (Beus, 1981.). Mostar je smješten u kotlini uokvirenoj višim i nižim brdima i planinama, na njihovim padinama zastupljena je i razvijena karakteristična submediteranska i mediteranskomontana vegetacija. Okolina Mostara pripada klimatogenoj zajednici hrvatske šume bijelog graba (*Carpinetum orientalis croaticum* H - ić). Te šume su u davno vrijeme pokrivala velike površine današnjeg hercegovačkog krša (Hirvat, 1950.). Od nekadašnjih prostornih šuma preostali su samo njezini posljednji ostaci. Malene oaze hrastovih šuma najčešće su sačuvane na starim grobljima. U okviru istraživanja prikupljena je stručna literatura (odlomci iz knjiga i članci iz časopisa te napisi iz dnevnih listova), situacijski planovi terena, vegetacijske i katastarske karte, planovi parkova. Grafički su izvori raznovrsni i najbrojniji. Ocjena postojećeg stanja vršena je na terenu za svaku zelenu površinu koja je predmet ovog rada s obzirom na prisustvo pojedinih bioloških elemenata kao i stupnja ispunjenja funkcija (sanitarno-higijenske, estetsko-dekorativne i kulturno-prosvjetne). Ovom radu je prethodilo četverogodišnje istraživanje sastava i sadržaja tradicionalnih bosanskih vrtova (avlije i bašte) u tursko-osmanskom periodu (Ljujić-Mijatović, 2006.).

Rezultati rada i rasprava

Na širem području Sarajeva nalazi se **Park banje Ilidže**. Sve do 1892. godine tu je postojao samo stari perivoj. Tada je arhitekt Ćiril M. Iveković napravio projekat pejzažne arhitekture u skladu s arhitekturom objekta.

Velika aleja na Ilidži, dužine 3,5 km, povezuje ilidžanski banjsko-hotelski kompleks i

Sl.1. Prvi projekat Parka banje Ilidže (1892.)
Fig.1 The first project of the park Banja Ilidža (1892.).

izvorište Vrela Bosne. Formirana je krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina devetnaestog stoljeća i predstavlja izuzetno vrijedan hortikulturni objekat. Aleja se sastoji od javorolisne platane (*Platanus x acerifolia* Willd.) i od divljeg kestena (*Aesculus hippocastanum* L.). Na Ilidži se nalazi i Mala aleja formirana od divljeg kestena, koja je nepromišljenom urbanizacijom uništena. Središnji je dio tog parka je namijenjen formiranju cvjetne rondele u baroknom stilu. Sredina

Sl.2. Detalj Parka banje Ilidža (2000.god.)
Fig.2 Detail of the park Banja Ilidža (2000.god.)

devedesetih godina XIX. stoljeća predstavljala je kulminacijsku fazu u razvoju banjskog kompleksa Ilidže. Tijekom ratnog perioda u BiH (1992.- 1995.) izostale su u potpunosti mjere njege na prostoru banjskog parka Ilidža. U tom periodu, na jednom dijelu parka bila je locirana baza međunarodnih snaga, što je imalo za posljedicu djelimično, a na pojedinim mjestima i potpuno uništenje biljnih vrsta. Navedeno je iniciralo izradu ekspertize koja uključuje analizu postojećeg stanja i preporuke za njegovu sanaciju i izradu novog projekta pejzažne arhitekture. Projekat pejzažne arhitekture napravljen je 2000. godine (prof. dr. Tatjana Ljujić Mijatović), ali do danas nije realiziran iako se nalazi u prijedlogu dokumenta strategije razvoja Kantona Sarajevo do 2015. godine. Sadržaj projekta pejzažne arhitekture Parka banje Ilidža uključuje analizu i ocjenu postojećeg stanja, kao i viziju budućeg izgleda parka. Većina parka je očuvana te će na tim dijelovima biti primijenjena konzervacija. Na samom se objektu (fasadi) hotela Austrija pokušalo metodom restauracije vratiti njegov prvobitni izgled primjenom vertikalnog ozelenjavanja s malim intervencijama koje ne dovode u pitanje osnovni karakter i kvalitetu parkovne arhitekture. Ista metoda je primijenjena na izgled cvjetne rondule ispred hotela Austrija.

Sl. 3. Projekat „Velikog parka“ (1885.)
Fig. 3 Project „Veliki park“ (1885.)

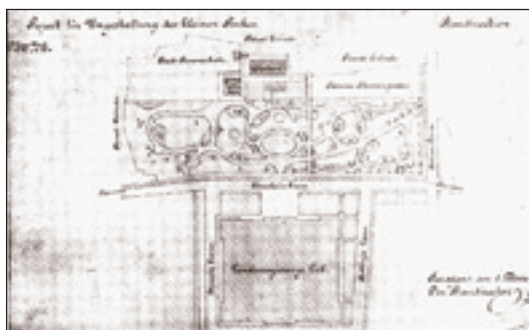

Rekompozicija se koristila pri vraćanju stećaka na mjesto gdje su bili prije ratnog perioda. Za ostale se dijelove parka koristila rekonstrukcija - zbog oskudnih povijesnih pisanih i grafičkih izvora. Međutim, na osnovi analize postojećeg stanja parka i komparacije sa sličnim parkovima iz istog vremena dobila se vizija mogućeg parkovnog ambijenta. Na prostoru **Velikog parka** do 1886. god. nalazilo se veliko mezarje Čekrekčinica. Vakufska uprava u Sarajevu ustupila je taj prostor 1885.god. Zemaljskoj vladi. Projekat za preuređenje Čekrekčinice napravio je Hugo Krvarić, a realiziran je 1886. god. u klasičnom stilu.

Prema katastru iz 1985. godine, struktura velikog parka s obzirom na biljni

sadržaj bila je je sljedeća: površina zelenih sadržaja - 20.999,00 m²; površina travnjaka - 16.101,00 m²; površina cvjetnjaka - 247,00 m²; površina grmlja - 4.651,00 m². Na tom su parkovnom prostoru vršene dopune i izmjene bez neke iscrpne analize i primjene odgovarajućih mjera obnove i zaštite. U 2009. godini je u središnjem dijelu parka, na mjestu fontane, izgrađeno Spomen-obilježje ubijenoj djeci opkoljenog Sarajeva 1992. -1995. godina. Prostor oko spomenika riješen je prisustvom sezonskog cvijeća, što je dalo tom dijelu parka reprezentativniji izgled. Međutim, s obzirom na genezu Velikog parka i njegovu lokaciju u središtu grada, potrebno je ozbiljnije prići procesu njegove obnove i zaštite. **Mali park** je također rađen prema projektu Huga Krvarća 1886.god. na mjestu starih grobalja Šehitluci i Kemalbeg.

Prema katastru iz 1985. godine stanje u Malom parku s obzirom na sastav biljnih elemenata je sljedeće: ukupna površina objekta - 9.766,00 m²; površina zelenih sadržaja - 6.170,50 m²; površina travnjaka - 3.662,00 m²; površina cvjetnjaka - 486,00 m²; površina grmlja - 1.942,00 m². Iz situacijskog plana iz god. 1892. vidi se da ni Veliki, a naročito Mali park, nisu izvedeni prema projektu iz 1885. Veliki park je pretrpio transformaciju u pejzažni stil - osim središnjeg dijela koji je

Sl.4. Projekat „Malog parka“ (1885.)

Fig.4 Project „Mali park“ (1885.)

ostao u klasičnom stilu. Mali park je također doživio transformaciju i trebao bi se riješiti u sklopu Velikog parka jer se nalazi u njegovoj neposrednoj blizini. Parkovna površina **iza zgrade Izvršnog vijeća BiH** također je data u projektu iz 1885. godine i riješena je izrazito geometrijski dok je danas njen izgled doživio transformaciju u pejzažni stil. Parkovima sagrađenim u austrougarskom periodu pripada i **Trg oslobođenja - Alija Izetbegović**. Zemaljska Vlada osnovala je **Zemaljski muzej** 1888. godine. U sastavu muzeja smještena je botanička bašta. Obnova Botaničkog vrta Zemaljskog muzeja BiH trebala bi biti jedan od važnijih zadataka strategije razvoja naše države u smislu očuvanja i zaštite kulturnih i znanstvenih institucija koje služe za edukaciju mladih ljudi. Na užem području Sarajeva, za vrijeme austrougarske uprave, nastao je još jedan park - „**Atmejd**an“. Na tom se prostoru u XVII. stoljeću nalazio hipodrom koji je 1878. godine pretvoren u Filipovićev trg, a zatim je 1905. godine preuređen u Park Franje Josipa. Muzički paviljon sagrađen je 1913. godine, a projekat u klasičnom stilu napravio je Josip Pospišil. Park je oblikovan tematski, te je sve podređeno njegovoj osnovnoj funkciji - otvorenoj koncertnoj dvorani. Stanje i struktura biljnih elemenata u tom parku prema katastru koji je izrađen 1985. godine je sljedeća: površina zelenih sadržaja - 12.191,75 m²; površina travnjaka - 9.672,85 m²; površina cvjetnjaka - 136,50 m²; površina ružičnjaka - 37,80 m²; površina grmlja - 2.287,00 m². Projekat pejzažnog oblikovanja tog parka napravljen je 2005. godine (prof. dr. Tatjana Ljujić Mijatović). Primijenjena je rekompozicija u smislu obnavljanja muzičkog paviljona

u prvobitnom obliku. Realizacija projekta pejzažne arhitekture obustavljena je zbog pronalaska arheoloških iskopina Bakr-Babine džamije. U 2008. god. izrađen je i projekat Bakr-Babine džamije tako da je potrebno ponovo izmijeniti i dopuniti postojeće hortikulturno rješenje s obzirom na to da su se pojavili novi sadržaji (objekat džamije i arheološke iskopine) koje treba osmišljenim prilazom urediti i objediniti u jedinstvenu cjelinu. U parkovima grada Mostara do austrougarskog perioda bile su prisutne uglavnom autohtone vrste s malim brojem egzota, unijete iz orijenta. Taj se broj alohtonog bilja povećao naročito u Hercegovini gdje se nastoje uzgajati mediteranske, suptropske i tropske biljne vrste da bi se stvorili egzotični južni parkovni scenariji (*Gedrus deodara*, *Pinus halepensis*, *P. pinea*, *Populus canadensis*, *Platanus orientalis*, *P. acerifolia*, *Cercis siliquastrum*, *Sophora japonica*). Specifičnoj fizionomiji Mostara pridonosi prisustvo aleja zvjezdastog tipa koje se od „Rondoa“ na Trgu 14. februara šire radialno u 6 pravaca prema okolnom pejzažu, a sastoje se od platana, lipa i oraha. Parkovi Mostara izgrađeni su u geometrijskom stilu s okruglim ribnjacima i rondelama u središtu parka, te geometrijski oblikovanim parterima i drvoredima u obliku povučениh linija formiranih najčešće od alohtonog drveća. Taj princip, poznat još u starom Rimu, ostvaren je u parku “Musala”.

Grad Mostar geografski je tako smješten da nema dovoljno velikih slobodnih prostora za veće gradske parkove. Stoga se treba orijentirati na podizanje manjih parkova i skverova. U budućem uređenju parkova Sarajeva i Mostara dolaze u obzir samo kategorije zelenila čvrsto definirane namjene i poznatog korisnika pouzdanog za održavanje. Nepromišljene sadnje u parkovima uzrokovale su degradaciju pojedinih dijelova, a negdje cjelina. Zato je potrebno izbor biljnih vrsta izvršiti u skladu s utvrđenim kategorijama parkova, i to na način da se i osobine pojedinih vrsta (autohtonih) koriste za stvaranje identiteta i ambijentalno-estetskih vrijednosti pojedinih dijelova grada i cjeline. Budući da su parkovi tijekom vremena (u razdoblju od nekoliko stoljeća) doživjeli različite izmjene i dopune kako u pogledu primjene raznih vrtnih stilova tako i vegetacijske izmjene, u njima nalazimo nekoliko epoha pa je nemoguće govoriti o vraćanju u prvobitno stanje. Bitno je da se za obnovu urbanog zelenila uspostavi sklad između volumena i proporcija, boja i

Sl.5. Park Musala - sadašnje stanje
Fig.5. Park Musala present situation

Sl.6. Park gimnazije “Aleksa Šantić”
Fig.6 High School Park “Aleksa Šantić”

linija, vizura i scena, plastike terena i biljaka, nekadašnjih i današnjih sadržaja. Ta ravnoteža treba jednako dobro dočarati izvornu harmoniju prostora kao i skladnost kasnijih prepoznatljivih faza. U osnovi bi trebalo zauzeti stav u pogledu formuliranja smjernica budućeg oblikovanja parkovnih prostora u sklopu urbanog zelenila na nivou institucija koje su zadužene za uređenje i održavanje tih prostora, kako bi se mogao odrediti pravac rješavanja cijele problematike. Potrebno je učiniti obaveznim recenziju projekata zelenih površina od strane kvalificiranih stručnjaka kako bi se spriječile greške u njihovom podizanju i rasipanje financijskih sredstava. Prilikom formuliranja smjernica za budući razvoj zelenih površina ne smije se zanemariti prisustvo različitih kategorija zelenila. Naša istraživanja stilskih obilježja zelenih površina u BiH daju mogućnost pronalaženja načina povezivanja i poštovanja tradicionalnih vrijednosti i njihovog usklađivanja sa standardima suvremenog oblikovanja prostora.

Zaključak

Ne samo da je zanimljivo, već je i potrebno osvrnuti se na razvoj vrtne umjetnosti Europe da bi tokovi, iz kojih su dolazili poticaji i nadahnuća za naše stvaralaštvo, bili jasniji. To se nameće i zbog jedne druge okolnosti - na taj način, u suočavanju s tekovinama Europe, lakše i objektivnije će se vrednovati i naša baština. Ti sadržaji posebno pridonose kvalitetnoj i atraktivnoj zaštiti vrijednih ambijentalnih cjelina, čineći ih živim spomenikom kulture autohtonih naroda. U svakom slučaju, planerski pristup ima prednost u tome da sve što se poduzme ima posredna i krajnja značenja u smislu postizanja bolje kvalitete života stanovnika, digniteta življenja, obrazovanja i razvoja. U razvoju zelenila trebaju se forsirati autohtone vrste onih ekosistema koje smo potisnuli s ovog prostora i onih egzota koje po svojim ekološkim i produkcijskim karakteristikama ne zaostaju za našim vrstama ili ih po nekim značajnim osobinama nadmašuju. Prve javne zelene površine nastale u austrougarskom periodu predstavljaju specifičnu baštinu važnu za očuvanje nacionalnog i kulturnog identiteta. Analiza, ocjena i prijedlozi odgovarajućih metoda zaštite i očuvanja parkova poslužiti će kao baza za formiranje smjernica koje sublimiraju parametre bitne za adekvatno očuvanje vrijednih parkovnih površina koje su dio kulturne baštine Bosne i Hercegovine. Tako koncipirane smjernice trebaju naći svoje mjesto u svim razvojnim planovima koji tretiraju problematiku planiranja, obnove, zaštite i očuvanja vrijednih parkovnih aglomeracija.

Literatura

Beus, V. (1981.), Potencijalna vegetacija – okvir za hortikulturna rješenja, Zelenilo Sarajeva – Prvo savjetovanje o zelenilu urbanih područja (str.37-38), Skupština opštine Centar Sarajevo, Sarajevo.

Janjić, N. (1996), Prilog poznavanju nesamonikle dendoflore Sarajeva i okoline, Akademija nauka i umjetnosti BiH, XXIX, Sarajevo.

Kani, Z. (1965.), Kako bi trebalo oblikovati javno zelenilo, „Hortikultura“, Godina XI, br. 2.-3., Split.

Katastar (1985.), Zavod za ekologiju šuma Šumarski fakultet – Sarajevo, Sarajevo.

Klaić, S. (1954.), Zelenilo u starom Sarajevu, „Hortikultura“ god.1,br.2, str. 6-10, Zagreb.

Klaić, S. (1972.), Park i umjetnički paviljon treba da čine skladnu cjelinu, „Čovjek i prostor“, god. 19, br. 226, str. 16-198,

Zagreb.

Klaić, S. (1985.), Pregled pejzažnog naslijeđa u povijesti SR Bosne i Hercegovine – u: Vrtna umjetnost Jugoslavije, Zagreb: Fakultet poljoprivrednih znanosti Sveučilišta u Zagrebu – Centar za povijesne vrtove i razvoj krajine u Dubrovniku, str. 95-105

Klaić, S. (1949.), Parkovi u Sarajevu, „Arhitektura“, god. 3, br. 25-27, str. 56 – 59 i 93-94, Zagreb.

Kulenović, M. (1960.), Postanak javnih parkova u Sarajevu, „Hortikultura“, God. VI, br. 2, str. 3-9, Zagreb.

Kurto, N. i Bublin, M. (2002.), Strategija razvoja Općine Stari Grad, Separat, Kulturni (Art) Centar, Opština Stari Grad Institut za arhitekturu, urbanizam i prostorno planiranje, Sarajevo.

Lakušić, R. i sar. (1981.), Stanje i upotrebna vrijednost ekosistema Sarajevskog područja, Zelenilo Sarajeva – Prvo savjetovanje o zelenilu urbanih područja (str. 9 – 21), Skupština opštine Centar Sarajevo, Sarajevo.

Ljujić-Mijatović, T. (1981), Kategorizacija zelenih površina grada Sarajeva. Publikacija „Zeleno“, Sarajevo.

Ljujić-Mijatović, T. i Švrakić A. (2006.), Vrtna arhitektura bosanskih avlija kao dio kulturne baštine. Kantonalni zavod za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Sarajevo, Sarajevo.

Maly, K. (1928), Prilozi za floru Bosne i Hercegovine, Glas, Zem.muz. u BiH, XL, Sarajevo.

Muftić, H. (1939), „Sarajevski parkovi“ – kalendar, „Narodne uzdanice“ VII/1939, str. 61-68

Pehar, J. (1970), Stanje, potrebe i mogućnosti proširenja parkovnih površina u Mostaru. Hortikultura, XXXVII 1970, br. 2.

Pihler (Pichler), A., (1902.), Flora hercegovačkih grobalja, Glas. Zem. Muzeja u BiH, XIV, Sarajevo.

Solarević, N. (1970): Gradske zelene površine i njihova namena. Hortikultura, XXXVII 1970, br.2.

Stefanović, V. i sar. (1983): Ekološko-vegetacijska rejonizacija Bosne i Hercegovine, Šumarski fakultet u Sarajevu, Sarajevo.

Šolić, P. (1974), Prilog poznavanju nesamonikle dendroflоре parkova i nasada Mostara i okolice, Hortikultura, Split.

Scientific study

Identification, evaluation and protection of park heritage in Austro- Hungarian period in Bosnia and Herzegovina

Summary

The aim of this paper is to identify and evaluate the first public green areas that were created during the rule of Austria-Hungary in the towns of Sarajevo and Mostar. The research rests on the earlier research of park heritage from the Ottoman period, contributing to the unification of these issues and representing a valuable contribution to the heritage of Bosnia and Herzegovina. The research involves the review of professional literature on style, structure of plant material and the content of the first public green areas. Written sources include professional literature, publications and articles from professional journals, whereas graphic sources cover field situations, cadastral maps, park plans and photographs. Based on the identification and analysis of the presence of architectural and biological elements and available documents, an assessment is made of the existing conditions, on which basis the proposals of measures to protect and preserve the valuable park agglomeration of the Austro-Hungarian era are offered (reconstruction, revitalization, replicas, evaluation, recomposition, conservation and others). The researched parks have experienced various changes over time in terms of different garden styles and selection of plant material. Since they combine the elements of several epochs, restoring them to their original state would be impossible. For the purpose of their reconstruction, it is important to establish a balance between volume and proportion, colors and lines, perspectives and scenes, field and plant forms, former and present content.

Key words: park architecture, Austro-Hungarian period, heritage, restoration and protection guidelines.